

MOARTEA ELENEI CUZA, PRIMA DOAMNĂ A ROMÂNIEI

Aurica ICHIM

În ziua de 2 aprilie 1909, la vârstă de 84 de ani, se stingea din viață cea pe care moartea însăși părea că ezită s-o nimicească: Doamna Elena Cuza – una dintre cele mai populare figuri ale societății românești din acea epocă. „Doamna Unirii” de la 1859 a cunoscut frumusețea mării dar a gustat și din amărăciunea decăderii. Ea este cea care a iubit și a suferit, resemnându-se apoi, toată viața care a urmat, știind să unească într-un singur suflet sentimentul demnității. Izolându-se într-o viață austeră, aproape monahală, aceasta a reușit să impună în jurul său tăcerea cea mai adâncă. Cu o minunată seninătate a trecut deasupra mizeriilor vieții, ducând modestia până la resemnare, așa cum dusese spiritul de jertfă până la sublim. Dimitrie Bolintineanu spunea despre Elena Cuza că a fost „Doamnă și martiră”.

Elena Cuza – pe care Nicolae Iorga avea să o caracterizeze ca fiind „*cea mai autentică maiestate și cea mai desăvârșită simplitate*” – a fost martoră la realizarea marilor reforme ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza, menite să modernizeze societatea românească, viața ei legându-se de destinul țării. Ea a desfășurat o bogată operă caritabilă până la sfârșitul vieții, a purtat cu demnitate titlul de *primă doamnă* a țării și a știut să se facă iubită de toți cei care au cunoscut-o. Secvența de istorie în cadrul căreia a trăit și a suferit Doamna Elena Cuza va rămâne una dintre cele mai însemnate din întreg trecutul nostru.

Poate oare veșnicia să soarbă ființa Doamnei care se va perpetua în lucrurile, actele și instituțiile de bine-facere pe care le-a lăsat după ea? Am putea spune că istoria a fost cea care a dat dreapta judecată faptelor Elenei Cuza. Trăsăturile fizice și morale au înălțat-o în ochii lumii intelectuale și politice, iar oamenii de rând au beneficiat din plin de comorile sufletești ale acesteia.

Dovada statornicului sentiment de iubire al Doamnei față România înfăptuită în 1859 rezultă dintr-o scrisoare trimisă la data de 3 februarie 1909 din Piatra fratelui său Theodor, prin care arăta că „Deși sunt bine, sănătoasă, mă simt foarte obosită din cauza emoțiilor prin care am trecut în ultima săptămână, cu ocazia Jubileului, la 24 Ianuarie și te rog să scuzi scrisoarea mea laconică și să crezi în toată afecțiunea mea¹.”

La 14 februarie 1909 însă, o răceală simplă avea să degenereze într-o pneumonie care nu se va mai vindeca. Rare erau zile când Doamna Elena își revenea. Zvonurile privind starea sănătății Doamnei începeu să circule prin Piatra Neamț, oraș în care revenise și unde se pregătea pentru sfârșitul ce avea să vină. Despre ultimele zile face referiri Lucia Borș, în singura monografie dedicată veștii Elenei Cuza². Iată ce menționa autoarea, în amintita scriere: *În camera bolnavei nu putea pătrunde nici un străin. Nu erau lângă ea decât medicul,*

¹ Biblioteca Națională a României (**BAR**), fond M. Kogălniceanu, ds. 4039XXIII/16, original, iscălită de Elena Cuza semn, cu monograma „H.C.”.

² Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, ediția I, București, 1944, p. 275.

fratele Theodor Rosetti, soția acestuia și Henrietta Bacalu. În clipele de luciditate, chema pe fratele său cu care se întreținea, vorbindu-i în șoaptă, semn ca puterile îi scădeau cu fiecare zi ce trecea. În acele momente se presupune că și-ar fi mărturisit intențiile privind modul cum dorea să fie înmormântată: să i se facă o înmormântare modestă, cu sicriu simplu de stejar, s-o ducă cu dricul săracilor, slujită de un singur preot, fără pompă sau funeralii naționale”. Nu dorea prezența vreunei oficialități, nici un discurs la căpătâi. Voia în schimb să fie însoțită de cei sărmani.

În zilele ce au urmat, chinul și suferința se vedeau tot mai mult pe chipul său. Avea să moară după cum trăise: în suferință.

Actul de moarte al Principesei a fost emis de Oficiul Stării Civile al Primăriei Comunei Piatra, Plasa Piatra, Județul Neamț, sub Nr. 121. Acesta act menționa următoarele: „Măria Sa Doamna Elena Alexandru Ioan Cuza, din anul una mie nouă sute nouă, luna aprilie în trei zile, ora patru și jumătate post meridiene. Act de moarte al Măriei Sale Doamna Elena Alexandru Ioan Cuza, de religie ortodoxă, fără profesie, în etate de optzeci și trei ani și nouă luni, domiciliată în orașul Piatra, văduvă, fiică a defunctului Gheorghe Rosetti și Ecaterina Rosetti, născută Sturdza, decedată la două aprilie, ora patru și jumătate antemeridian, în orașul Piatra, la casa din strada Ștefan cel Mare. Martori au fost domnii: Ioan Bacalu de cincizeci și șase ani, pensionar și Panaite Criveț, de patruzeci ani, profesor, amândoi din Piatra, care au scris acest act împreună cu noi după ce li s-a citit și după ce am constatat moartea noi înșine, Nicolae Ioan Ioaniu, primarul și ofițerul stării civile urbei Piatra”. În final sunt semnăturile autografe ale martori: P. Criveț, I. Bacalu, primar ss N. Ioaniu.

Literatura noastră istorică nu a consacrat prea multe pagini privind sfârșitul acestei remarcabile figuri istorice a țării, iar anii au așternut încet încet uitarea liniștitoare peste frământările numeroase de care e legată viața Doamnei Elena.

Decizia despre modul cum trebuia să decurgă ritualul de înmormântare al fostei Doamne se poate deduce și din textul telegrami trimisă de ministrul Spiru Haret către Episcopia Huși: „Doamna Elena va fi înmormântată la Solești, fără paradă oficială, după cererea sa, pentru celelalte vă rugăm să întrebați pe Domnul Teodor Rosetti”. Pe colțul drept al telegrami e scris: „Luând act de aceasta, Noi dispunem de a se oficia o Panahidă în biserică și a se da ordine pentru sunat clopotele mult la toate bisericile din Eparhia Hușilor unde se înmormântează spre veșnica pomenire a Doamnei Elena Cuza”. Semnează + Konon.

Analizând această telegramă, înțelegem că oficialitățile statului au ținut să respecte dorința Principesei. În fond, pentru aceștia ea rămăsese „Doamna Elena”. Să fi intuit fosta Doamnă a țării vremurile și oamenii? Slujitorii bisericii și-au asumat să vestească moarea celei despre care spuneau că nu a fost doar Doamna țării, ci și o mare sfântă. Această misiune nu putea fi făcută altfel decât trăgând clopotele și chemând pe toți cei care au iubit-o și respectat-o pentru un ultim bun rămas. Nu se putea altfel. Murise *prima Doamnă a României* și românii trebuiau să afle.

*

Despre felul în care au decurs funerariile înmormântării luăm cunoștință din raportul semnat de protoereul Constantin A. Ullea. Aflăm că ceremonia înmormântării a avut loc în ziua de 4 aprilie 1909. În gara Vaslui, unde a sosit vagonul mortuar de la Piatra Neamț, se afla foarte multă lume, în afară de membrii familiei, fratele Theodor Rosetti, nepoții Lambrino (Alexandru, Elena și Dimitrie), A. C. Cuza, generalul Constantin Prezan, ca reprezentant al

regelui Carol I, Eduard Ghica prefectul județului Vaslui, delegații oficiale, delegați ai Azilului „Elena Doamna” și ai spitalului „Caritatea” din Iași, A. D. Xenopol, care lansase în toată țara un apel și un elogiu prin care românii erau îndemnați să vină în număr cât mai mare spre a se închina la mormântul aceleia care a fost *Doamna Elena Cuza*³. De asemenea, Pimen mitropolitul Moldovei a emis o circulară prin care dispunea să tragă se clopotele la toate bisericile din județ, „pentru ca râul, pădurea și muntele să afle că a murit *Doamna Elena Cuza*”. La gară, corul *Lira* din Vaslui a intonat *Hristos a înviat!* De aici, cortegiul a plecat, prin aflat orașul în doliu, pe strada Ștefan cel Mare, apoi spre Solești pe șoseaua Vaslui-Iași, însoțit de protoiereul Constantin A. Ulea. La Solești, după dorința Elenei Cuza, slujba de înmormântare s-a făcut de un singur preot, Petru Sârbu preotul bisericii locale, în prezența familiei și a celorlalți delegați.

Pentru a se înțelege mai bine prețuirea de care Elena Cuza s-a bucurat în timpul vieții, durerea trăită de cei care au venit să-și ia rămas bun de la ea redăm actul în integralitatea sa.

Prea Sfinte Părinte

Referitor la ceremonialul înmormântării Domniței Elena Cuza, cu adânc respect vă supun cunoștinței următoarele:

În ziua de 4 a curentei luni, înainte de răsăritul soarelui, orașul Vaslui era îmbrăcat în haina de doliu. De la ora 5 dimineață a început a se aduna în gara Vaslui lumea din oraș și din alte localități venită în ajunul acestei zile. Trenul special care aducea de la Piatra-Neamț corpul neînsuflețit al Domniței și pe membrii familiei, a sosit în gară la ora 7 a.m.

În momentul intrării trenului în gară întreaga asistență se descoperă și corul Societății „Lira”⁴ din Vaslui intonează imnul, „Hristos a înviat!”. După oprirea trenului, familia s-a scoborât din vagon și imediat s-a procedat la deschiderea ușii vagonului unde se afla corpul repauzatei Domniței deșurubat din sicriu, lucrat din lemn de stejar masiv, la vederea căruia, toți cei de față au fost cuprinși de o adâncă durere și pârae de lacrimi curgeau din ochii fiecăruia. Câți-va din membrii familiei au ridicat sicriul din vagon, s-a oprit pe peronul gării cât timp s-a rostit un „Tresaghion” de către subsemnatul, asistat de diaconul Gh. Chitic de la biserica catedrală din Vaslui; în urmă l-a adus și deșurubat într-un car funebru foarte simplu ce se afla în partea opusă a gării. De aicea cortegiul funebru a plecat, parcurgând încetul strada gării, Ștefan cel Mare, și a Iașului în sunetul clopotelor de la toate bisericile din oraș. Corul Societății mai sus amintite a cântat imnul „Hristos a înviat!” și răspunsurile la icteniile, făcute la mici distanțe. O mare afluență de lume se vedea de o parte și de alta a străzilor parcurse de cortegiu. În urma carului funebru venea D-l General Prezan în mare ținută reprezentantul M. S. Regelui, Domnul Eduard Ghica Prefectul Județului Vaslui reprezentantul guvernului, membrii familiei, D-nii profesori Universitari A. D. Xenopol și A. C. Cuza, Delegațiile din partea Azilului Elena Doamna, Spitalului Caritatea, Consiliulul

³ Apelul publicat în „România literară” din 5-6 aprilie 1909.

⁴ Societatea de muzică corală „Lira”. Comitetul acestei Societăți se compunea din Ilie Mitescu-președinte, I. Vasiliu vice-președinte, Gh. Popovici, D. Romașcu, A. Deleanu, Gh. Buzdugan, I. P. Constantinescu – membri; președinte de onoare era doamna Lucreția Ed. Ghica, soția prefectului de Vaslui.

Comunal al Capitalei, Studenți din Iași și București), Membrii societăților Valea-Racovei și a Meseriașilor din Vaslui și o Delegație a Societății de binefacere Cuza-Vodă din Iași cu drapelele în doliu și multe alte persoane din localitate și din alte părți.

De la bariera Vaslui-Iași cortegiul a luat drumul spre Solești pe șoseaua națională Vaslui-Iași. În acest timp, conform ordinului telegrafic al Prea Sfinției Voastre Nr. 463 a.c. răsunau văile, dealurile și codrii, de sunetul jalnic al clopotelor de la toate bisericile din județ, care umplea văzduhul, anunțând poporului marele și tristul eveniment. În direcțiunea satului Moara-Grecilor ieșise la marginea șoselelor, sătenii cu mic cu mare, elevii școalei de agricultură, cu drapelul în doliu și parohul Vasile Rotariu de la parohia Muntenii de Sus, îmbrăcat în sfințele odăjdii. Cortegiul se opri aicea, cât numitul paroh a zis ectenia, în care timp sătenii stăteau în genunchi asemenea s-a mai oprit în direcția satelor Moara-Domnească și Valea-Rea fiind-că ieșise întru întâmpinare sătenii și școlile cu drapelele.

La ora 11 a.m. cortegiul a ajuns la hotarul moșiei Solești, unde aștepta o mare mulțime din localitate și de prin satele vecine. Parohul Petru Sârbu de la parohia Solești, care în dimineața acelei zile oficiase sfânta liturghie în biserica parohială respectivă, cu patronul „Adormirea”, venise îmbrăcat în sfințele veșminte cu prapurile și cruci; de aicea cortegiul a mers încetul până la această biserică, unde membrii familiei au ridicat racla din carul funebru și au adus-o în interiorul bisericei, așezând-o pe catafalcul anume pregătit; iar în jurul raclei s-au pus coroanele: din partea M. S. Regelui, Lt. Colonel Langa, Alexandru și Maria Cuza, învățătorilor din județul Vaslui, Studenților din Iași și București, Azilul Elena Doamna, Spitalul Caritatea, Corpul didactic din județul Covurlui, Societatea de bine-facere Cuza-Vodă, Consiliul Comunal al Capitalei, Corpul didactic din județul Roman, Prefectul județului Neamț, Primăria orașului Piatra și mai multe coroane de flori naturale din partea membrilor familiei. Rădicându-se capacul raclei, s-a văzut repauzata Domnița îmbrăcată într-o rochie simplă, de culoare neagră, și fața sa era de o așa seninătate încât părea cuprinsă de un somn profund cu visuri frumoase. După ce totul s-a aranjat, am început oficierea prohodului împreună cu parohul Petru Sârbu și diaconul Gh. Chitic, în prezența domnilor: General Prezan reprezentantul M. S. Regelui, Eduard Ghica reprezentantul Guvernului, Virgiliu Ulvineanu delegatul Consiliului Comunal al Capitalei, Eduard Motaș primarul orașului Vaslui, Teodor Rosetti fratele repauzatei Domniți, doamna Ana D. Rosetti, General Lambrino, Căpitan D. Lambrino, Al. Rosetti, Scarlat Vârnav, Teodor Rosetti Solescu, Matei Cantacuzino, Alexandru Hina, membri ai familiei D-na Vlădoianu, P. Sion, M. Bacalu cu D-na A. D. Xenopol cu D-na A. C. Cuza, Dr. Rusu reprezentantul spitalului Caritatea, delegația Azilului Elena Doamna compusă din D-șoara Tomescu sub-directoarea cu cinci eleve, delegația studenților din Iași și București precum și alte persoane. Terminându-se oficierea prohodului, corpul Domniței a fost adus și depus în groapa boltită ce se afla în fața arătarea biserici, la o depărtare de câțiva metri, unde mai înainte fusese îngropate și rămășițele pământești ale mamei Domniței, dar după putrezire oasele s-au luat de acolo și s-au așezat în cavoul familiei, aflător în interiorul acelei biserici. Astfel, la ora 12 și jumătate, 4 aprilie anul curent 1909 s-a săvârșit înhumarea Domniței Elena Cuza a cărei viață pământească a fost model de credință, virtute și patriotism de aceea, deși Ea a murit, însă trăiește și va trăi în inima poporului român, cât timp el va exista. O coroană s-a așezat la mormânt iar celelalte în biserică. Nu s-a ținut nici un discurs fiindcă așa a fost voința

repauzatei Domniți ca înmormântarea să se facă simplă și familia a respectat în totul aceasta.

Subsemnatul cu cel mai profund respect și smerit supun cunoștinței Prea Sfinției Voastre spre cuvenita regulă.

Sunt Prea Sfințite Stăpâne

Cu cel mai profund respect

Al Prea Sfinției Voastre Protoereu Constantin A. Ullea

Prea plecat și smerit servitor. Protoereu A. Ullea⁵

Solicitarea acestui raport avea să-și găsească răspunsul citind rezoluția:

„Deci, după ultimele dispozițiuni ale Ilustrei repausate, înmormântarea trebuind a i se face cu totul simplă la moșia Solești unde Noi, Episcopul Eparhiei nu am putut lua parte, ca necunoscută fiind prezența Noastră acolo de către familia acum repausatei Domniță Elena Cuza: dar totuși Chiriarhul și Eparhia căruia Marea Domniță Cuza au binevoit a-și alege locul de veșnică odihnă a rămășițelor sale pământești, Noi am dispus toate cele de cuviință din partea Clerului Eparhiei Noastre. Iar rezultatul petrecerii Măriei Sale prin Eparhie până la mormânt (după anumitul ordin dat) fiind bine cunoscut prin raportul dat de față, Noi Dispunem ca acest act istoric să se publice întocmai prin jurnalele Eparhiei Hușilor spre cunoștința generală, despre cele petrecute cu ocaziunea înmormântării la Solești a mare și filantropice Domnițe Elena Cuza; pentru neuitarea și veșnica ei pomenire; care raport în frunte cu ordinul de față, trimise în copie la fiecare jurnal, se vor publica cât mai curând; iar originalul raportului se va păstra la dosarul respectiv, spre știință și regulă pentru viitor”.

Semnează +Konon.

Iată, Eparhia Huși a avut în preocuparea sa și faptul ca înmormântarea Elenei Cuza să se facă cunoscută românilor și prin intermediul ziarelor „spre știință și regulă pentru viitor”⁶.

În valul sunetelor de clopot se simți evlavie cu care Iașul din depărtarea sa însoțea la mormânt figura frumoasă a celei dintâi Doamne a României. La Mitropolie se oficiase un parastas pentru odihna sufletului ce a fost Elena Doamna. Parastasul a fost oficiat de IPSS Mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei asistat de întreg clerul catedralei. Au asistat și reprezentanți ai autorităților locale așa cum reese din presa vremii.

Regele Carol I a trimis, la data de 3(16) aprilie 1909, o telegramă lui Theodor Rosetti, în semn de omagiu: „Regina și cu mine luăm o mare parte la adâncă voastră durere și rugăm Cerul să vă dea puterea pentru a suferi cu resemnare această crudă încercare. Noi vom păstra o pioasă amintire de Alteța Sa Prințesa Cuza, prea iubita voastră soră, care a fost o adevărată mamă pentru cei săraci. Îmi pare rău însă că, după dorința ilustrei defuncte, nu se pot face funeraliile naționale, datorite ultimei Prințese domnitoare a României. Totuși, îmi iau învoirea

⁵ Direcția Județeană Vaslui a Arhivelor Naționale (DJVAN), fond Episcopia Huși, ds. 14/1895-1913, p. 46

⁶ Ziarul „Tutova”, din 11 iunie 1909, a publicat, pe prima pagină, raportul privind înmormântarea Doamnei Elena Cuza.

să trimit o coroană pe care un aghiotant are ordinul s-o depună la Solești, pe mormântul decedatei Principese, drept mărturie a venerației mele⁷.

O întrebare avea să rămână mult timp fără răspuns: De ce va fi înmormântată Domnița la Solești și nu la Ruginoasa alături de Cuza-Vodă? Răspunsul avea să vină dintr-o precizare făcută în cadrul rubricii *Informații* din cadrul ziarului „Opinia”, din 3 aprilie 1909, se preciza: *Foarte mulți și-au pus această întrebare, pe care am pus-o și noi ieri unei rude a Domniței, care a binevoit a ne declara următoarele: Domnița avea să fie înmormântată la Ruginoasa. În ultimile luni ale vieții sale a început însă să se agite ideea că osemintele lui Cuza-Vodă să fie transportate la Iași și puse sub soclul monumentului ce poate i se va ridica în a doua capitală. Într-o zi a declarat „Dacă lucru se va întâmpla osemintele mele vor rămâne la Ruginoasa, căci monumentul, dacă s-a ridicat, va fi ridicat lui nu și mie. De aceea rog pe fratele meu, Teodor, ca eu să fiu înmormântată la Solești în mormântul mamei mele*⁸.

Modestă a trăit în viață. Modestă a trecut în veșnicie...

Odată cu moartea Elenei Cuza am putea spune că s-a stins frumusețea unui neam întreg, care s-a concentrat în distinsa ei figură; înțelepciunea unui întreg popor, în întreaga ei minte; generozitatea unei țări întregi, în sufletul ei dumnezeesc și patriotismul unei întregi națiuni în inima ei de neprețuită româncă.

⁷ Regele Carol I al României. *Cuvântări și scrisori*, tomul III, 1887-1909, București, C. Göbl, 1909, p. 636.

⁸ La 8 noiembrie 1903, Comitetul central din Iași pentru ridicarea statuei lui Cuza a trimis o scrisoare Elenei Cuza în care o anunța de inițiativa luată, „sperând că lucrarea noastră va avea deplina Măriei Voastre aprobare și că manifestarea recunoștinței publice va fi pentru Elena Doamna o dulce mângâiere”. Semna Grigore Ghica Deleni ca președinte urmând 18 iscălituri ale membrilor comitetului, printre care: Grigore Kogălniceanu, A.D. Xenopol, colonelul C. Langa, A.C. Cuza. Statuia va fi inaugurată abia la 27 mai 1912

**THE DEATH OF ELENA CUZA, THE FIRST LADY OF ROMANIA
(ABSTRACT)**

Lady Elena Cuza, wife to Alexandru Ioan Cuza, the ruler who achieved the 1859 Union, led a long life, outliving her husband by several decades. She passed away on April 2 1909, at her home in the city of Piatra Neamț, aged 84. A discrete figure, wise, she overcame life's hardships with dignity. Recent studies are trying to emphasize the magnitude of this great personality to a larger extent. The funeral took place on April 4 1909. We can learn a great number of details on the service from the report signed by protopope Constantin A. Ullea; the document is kept at the National Archives – Vaslui County Branch. The body of lady Elena was buried at Solești-Vaslui, by her mother, Ecaterina Rosetti-Sturdza, in the cemetery of the church her family built. The lady did not wish to be buried at Ruginoasa Palace, by her husband, because, at that time, there was talk of moving Cuza's remains to Iași, in a mausoleum dedicated to the Moldavian princes. In the event of this happening, her remains would have been left alone, in the ground of a foreign domain.

Keywords: *Alexandru Ioan Cuza, Piatra Neamț, Solești-Vaslui, funeral, Constantin A. Ullea*

Fig. 1- Monograma Doamnei Elena

Fig. 2- Portretul Doamnei Elena Cuza

Fig. 3- O şuviță din părul doamnei Elena

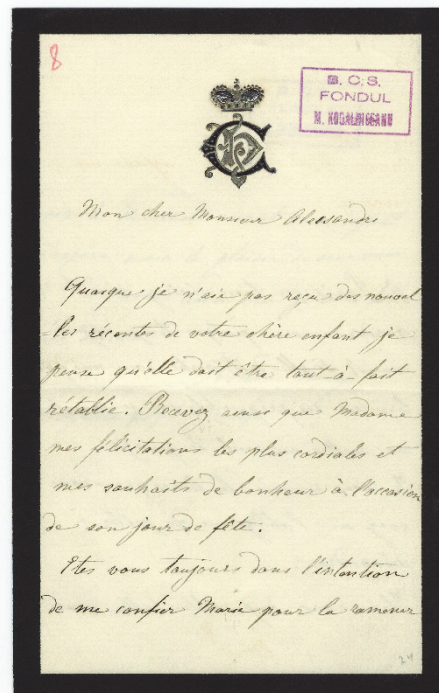

Fig. 4- Scrisoare cu monograma Doamnei

Fig. 4- Casa din Piatra în care a locuit Doamna Elena Cuza

Fig. 4- Conacul de la Solești-Vaslui, casa natală a doamnei Elena Cuza